

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «КОЛІЗІЯ ПРАВОВИХ НОРМ» ТА «КОНКУРЕНЦІЯ ПРАВОВИХ НОРМ»

Бойко В.

(аспірантка Львівського національного університету ім. Івана Франка)

Основною із зовнішніх характеристик існування правових норм є їх системність, що дозволяє не лише згрупувати їх у інститути та галузі, але і простежувати форми їх взаємодії між собою. Правова система України на даний момент зазнає динамічних змін, які особливо відчутні саме у її нормативній частині. Законодавча база оновлюється, все більше правових норм підлягають офіційному тлумаченню. За таких умов особливо актуальними стають такі форми співіснування правових норм як колізія та конкуренція. Відсутність законодавчого визначення даних понять є підставою для їх ретельного дослідження, що має своєю кінцевою метою підвищення ефективності правореалізації, якості правозастосування та удосконалення юридичної техніки при правотворчості.

Варто зауважити, що поняття колізії досить активно досліджується у правовій доктрині. Так, Тіхоміров Ю. під юридичною колізією розуміє протиріччя між існуючим правовим порядком та намірами і діями щодо його зміни [1]; Баглай М. називає колізіями протиріччя між нормами [2]; Алексєєв С. визначає юридичну колізію як зіткнення актів у зв'язку із їх дією на тій чи іншій території, з компетенцією правотворчих органів та часом видання актів [3]; Сенякін І. дає таке визначення юридичній колізії – протиріччя між двома або декількома юридичними нормами (або між законами чи іншими нормативними актами, в яких вони втілені) в процесі правозастосовної діяльності [4]. Проте, як видно із вищенаведених визначень, єдиної точки зору щодо змісту цього правового феномену не досягнуто. Баглай М. та Алексєєв С. розуміють поняття колізії у більш вузькому сенсі – як зіткнення правових норм або актів, натомість Тіхоміров Ю. та Матузов Н. надають цьому поняттю набагато більш широкого значення. Так, Матузов Н. розділяє юридичні колізії на 4 групи: 1) колізії між нормативними актами і окремими правовими нормами; 2) колізії у правотворчості (безсистемність, дублювання, видання взаємовиключних актів); 3) колізії у правозастосуванні (різнобічна реалізація одних і тих же приписів на практиці, неузгодженість управлінських дій); 4) колізії повноважень і статусів державних органів, посадових осіб, інших владних структур та утворень [5, с.259]. Проте при даній класифікації видається, що автор занадто широко тлумачить термін «колізія». Наприклад, колізії повноважень і статусів державних органів, посадових осіб, інших владних структур та утворень, фактично є колізіями між нормативними актами та правовими нормами, оскільки діяльність цих органів повинна бути прямо передбачена законом; тому якщо на практиці виникає суперечність між повноваженнями державних органів, то ця суперечність, перш за все, існує у нормативних актах, на основі яких вони функціонують, що в свою чергу в основі мають колізію правових норм.

У даній статті розглядається поняття колізії правових норм, залежно від широкого чи вузького тлумачення даного терміну – одного із видів юридичної колізії чи юридичної колізії як такої.

Що ж до конкуренції правових норм, то досліджень у межах загальної теорії права проведено не так багато, а основна увага науковців приділяється кримінально – правовій конкуренції. Незважаючи на це, правовою доктриною все ж вироблені деякі визначення даного поняття. Для прикладу, Письменний Д. стверджує, що «у колізії знаходяться норми, які суперечать одна одній, для колізій характерна наявність декілька норм, які відрізняються за змістом одна від одної. При конкуренції норм ніякої колізії не може бути. Можливі два види конкуренції: загальної та спеціальної норми. Зазначимо, що конкуренція — це більш складне явище, ніж колізія. У ній переплітаються питання факту з питанням права...» [6]; Матузов Н. зазначає, що «від колізій правових норм слід відрізнити їх конкуренцію, коли дві, три і більше норм регулюють одне і те ж коло споріднених суспільних відносин і не суперечать одна одній, та наділені різним ступенем

конкретизації, деталізації, об'єму і т.д. Це, як правило, норми різної юридичної сили, рівня, які виходять від нерівнозначних правотворчих органів. У таких випадках норми дійсно якби конкурують між собою і це, в принципі, є нормально. Негативним же і, безумовно, небажаним явищем виступають саме колізії, коли стикаються один з одним не просто неузгоджувані, але нерідко взаємовиключні приписи.» [7, с.193]

Для з'ясування змісту наведених вище понять, вважається, що доцільним є звернення до етимології слів «колізія» та «конкуренція». «Конкуренція» визначається як суперництво, боротьба за досягнення більших вигод, переваг, а «колізія» як зіткнення *протилежних* сил, інтересів, прагнень [8]. Ключовою ознакою колізії для її відмежування від конкуренції правових норм є саме протилежність, як явище, що характеризує повне розходження двох порівнюваних феноменів. Конкуренція правових норм такою ознакою не володіє та полягає у існуванні двох або більше правових норм, що регулюють один і той самий аспект правовідносин і не перебувають у формі протилежності чи істотної відмінності між собою з огляду на юридичні наслідки.

Для ілюстрації відмінності між поняттями, що розглядаються, доцільно навести приклади із законодавства України. У ст.230 Господарського Кодексу України (ГКУ) встановлені такі види штрафних санкцій: неустойка, штраф, пеня. Тобто неустойка розглядається як окрема штрафна санкція, поряд з штрафом та пенею. Попри це, у ч.1 ст. 549 Цивільного Кодексу України (ЦКУ) штраф і пеня визначені як різновиди єдиного поняття — неустойки, тобто ЦКУ не розглядає неустойку як окремий вид забезпечення зобов'язань. У цьому випадку ми маємо справу із колізією правових норм, оскільки очевидний факт абсолютно відмінного трактування законодавцем штрафних санкцій відповідно до ЦКУ та ГКУ, очевидні і проблеми, які виникають при правозастосуванні – все свідчить про випадок дефекту при правотворчості у юридичній техніці.

Прикладом конкуренції правових норм може бути наступне. Допустимо, громадянин Б., помилившись щодо обставин, що мають істотне значення, купив бувший в ужитку автомобіль, мотор у якого не в робочому стані. Для застосування можливі дві статті ЦКУ - ст. 229 Правові наслідки правочину вчиненого під впливом помилки та ст. 678 Правові наслідки передання товару неналежної якості. Ч. 1 ст. 229 ЦКУ вказує: якщо особа, яка вчинила правочин помилилася щодо обставин, які мають істотне значення, такий правочин може бути визнаний судом недійсним. Ч. 2 ст. 678 ЦКУ зазначає: у разі істотного порушення вимог щодо якості товару (виявлення недоліків, які не можна усунути, недоліків, усунення яких пов'язане із непропорційними витратами або затратами часу, недоліків, які виявилися неодноразово чи з'явилися знову після їх усунення) покупець має право за своїм вибором відмовитися від договору і вимагати повернення сплаченої за товар грошової суми чи вимагати заміни товару. Конкуренція тут виникає тому, що застосованою може бути як одна так і друга норми, відмінність полягає у тому, що ст. 229 ЦКУ як юридичний наслідок встановлює можливість визнання правочину недійсним, а ст. 678 ЦКУ встановлює право за своїм вибором відмовитися від договору і вимагати повернення сплаченої за товар грошової суми чи вимагати заміни товару. Але визнання правочину недійсним тягне за собою певні наслідки – обов'язок кожної із сторін повернути другій стороні у натурі все, що вона отримала на виконання цього правочину (ст. 216 ЦКУ), і встановлене ст. 678 ЦКУ право відмовитися від договору і вимагати повернення сплаченої за товар грошової суми за своєю суттю та юридичним наслідком співпадає із визнанням такого правочину недійсним. Тобто відмінність зводиться лише до додаткового надання суб'єкту права вимоги заміни товару. Така відмінність по своїй природі не є суперечливою чи протилежною самій собі у даному випадку, а тому не є колізією правових норм, а їх конкуренцією.

Підсумовуючи все вищенаведене, можна встановити наступне співвідношення понять «колізія правових норм» та «конкуренція правових норм»: колізія виникає тоді, коли на врегулювання одного аспекту правовідносин претендують дві або більше правові норми, при чому застосування однієї із них повністю виключає можливість застосування

другої, вони перебувають у відношенні протилежності за змістом та суттєвої відмінності у юридичних наслідках; конкуренція теж має місце, коли на врегулювання одного аспекту правовідносин претендують дві або більше правові норми, але застосування однієї із них не виключає можливості і доцільності застосування другої, вони не наділені ознакою протилежності чи суперечності одна одній, а юридичні наслідки, що настануть при застосуванні однієї чи іншої норми є дуже подібними або однаковими. Подібність юридичних наслідків полягає у одному векторі правового результату (у наведеній вище ситуації закон на стороні покупця, як одна так і друга норми передбачають можливість для нього вимагати повернення грошей, сплачених за автомобіль, а друга норма ще й додатково вказує на можливість заміни товару).

З огляду на запропоноване розуміння суті правової колізії та конкуренції правових норм важко погодитись із трактуванням співвідношення цих понять у такий спосіб, що колізія є окремим випадком конкуренції, її можливими негативними наслідками, як це пропонує Арзуманян А.Е.[9, с. 172]. Ознака протилежності, що властива колізії і повністю відсутня у конкуренції не дозволяє включати одне поняття в друге без створення логічної суперечності.

Очевидна актуальність даної тематики та явно протилежні трактування суті досліджуваних понять прямо зобов'язують правову доктрину приділяти велику увагу до чіткого визначення їх змісту та форми співвідношення між собою. Дана стаття пропонує певний вектор правового дослідження, розвиток якого повинен бути втілений у дисертації.

Література:

1. Тихомиров Ю. А. Юридическая коллизия. – М. – 1994. – с.97;
2. Баглай М.В. Конституционное право Российской Федерации. – М.: Норма-Инфра. – 1999. – с.260;
3. Алексеев С.С. Государство и право: начальный курс. – М.: Юридическая литература. – 1993. – с.76;
4. Сенякин И. Н. Специальные нормы советского права / И. Н. Сенякин. – Саратов, 1987. – 224 с.
5. Теория государства и права: Курс лекций/ Под ред. Матузова Н.И., Малько А.В. – 2 изд., перераб. и доп. – М.: Юристь, - 2001. –776с.
6. Письменний Д.П. Колізії в кримінально-процесуальному законодавстві України: способи їх подолання / Колізії у законодавстві України: проблеми теорії і практики. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м.Київ, 23—24 жовтня 1995 р.). — 1996. — С. 80.
7. Теория государства и права: Курс лекций/ Под ред. Матузова Н.И., Малько А.В. – 2 изд., перераб. и доп. – М.: Юристь, - 2001. –776с.
8. Ожегов С.И. Словарь русского языка. – М. – 1981.
9. Арзуманян А.Е. Конкуренция норм российского права (вопросы теории и практики): дис. Кандидата юрид. наук: 12.00.01/ Арзуманян Арам Едвардович. – Саратов, 2009. – 191с.